

נטיעת אילן בבית המקדש

[א]

באיזה מקומות אסור

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך אשר תעשה לך: (דברים טז, כא)

עזרה או כל הר הבית

פרש"י שמכאן אזהרה לנוטע אילן, ולבונה בית, בהר הבית. לפי רש"י איסור נטיעת אילנות אינו מוגבל להעזרה אלא כולל כל הר הבית.

אבל מהרמב"ם (ע"ז פרק ו, ט) משמע שאינו אסור אלא בעזרה בלבד, וז"ל הנוטע אילן **אצל המזבח או בכל העזרה** בין אילן סרק בין אילן מאכל, אע"פ שעשאו לנוי למקדש ויופי לו הרי זה לוקה, שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך, מפני שהיה זה דרך עובדי כוכבים נוטעין אילנות בצד מזבח שלה, כדי שיתקבצו שם העם.

אבל מאידך גיסא הרמב"ם מחמיר לגבי ירושלים, דכתב (בית הבחירה פרק ז, יד) וז"ל ירושלים מקודשת משאר העיירות המוקפות חומה, שאוכלין קדשים קלים ומעשר שני לפנים מחומתה, ואלו דברים שנאמרו בירושלים אין מלינין בה את המת ... ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגינת ורדים שהיתה שם מימות נביאים הראשונים. וכבר הקשו האחרונים אם אסור בכל ירושלים למה לי קרא לאסור בעזרה, וצ"ל שהאיסור בירושלים אינו אלא מדרבנן, ועי' במסכת ב"ק (פב, ב).

לולב מדקל שגדל בירושלים

דרך אגב, עי' בספר כפתור ופרח (פרק ו) שחידש עפ"י דברי הרמב"ם אלו, שאם היום היה בירושלם דקל, שלולבו פסול, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, כענין שאמרו (ב"ק צד, א) הרי שגזל סאה חיטין טחנו ואפאו והפריש ממנו חלה, אין זה מברך אלא מנאץ. ואח"כ כתב דשמא יש חילוק בין נטעו ישראל לנטעו גוי כענין שאמרו בשביעית.

נטיעה או גם בנין

ממה שמוסיף רש"י ולבונה בית בהר הבית מבואר שס"ל שיש איסור מה"ת לבנות בהר הבית. ומקורו בספרי (פיסקא קמה, כא) וז"ל לא תטע לך אשרה כל עץ, מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה. ומנין לנוטע אילן בהר הבית שהוא עובר בלא תעשה תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. רבי אליעזר בן יעקב אומר **מנין שאין עושים אכסדרה בעזרה, תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך**, כשהוא אומר אשר תעשה לך לרבות במה.

אבל הרמב"ם חולק עליו דאם כן יאמר לא תטע לך אשרה **וכל** עץ אצל מזבח ה', אלא ע"כ שהבונה בהר הבית אינו אלא אסמכתא מדבריהם, כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה, לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך.

בית הכנסת

הגרע"א בהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' קנ) הביא דברי רבי דוד עראמה בפירושו על הרמב"ם (ע"ז פ"ו הובא בספר הקובץ, מהדורת שבתי פרנקל) שגם אצל ביהכ"נ אסור ליטע אילן מדרבנן.

טעם האיסור והנ"מ בזה

ועי' בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח עח - ט) שנשאל האם מותר לנטוע עץ בחצר ביהכ"נ. ומאריך להוכיח שהשוו ביהכ"נ לביהמ"ק, שהרי אסור להביא אתנן זונה לביהכ"נ. ואע"פ שהמג"א כתב שאינו אלא מדרבנן משום דכתיב בית ה' אלוקיך, אבל כבר השיג עליו דבשבת (יא, א) אמרינן דביהכ"נ צריך להיות גבוה מכל בתי העיר מהא דכתיב לרומם בית אלוקינן הרי לן דגם ביהכ"נ נקרא בית אלוקים. א"כ מסתבר שגם לגבי איסור נטיעה שוה ביהכ"נ לביהמ"ק. ואפילו לפי הלבוש שמתיר לקחת אתנן, אולי יודה לגבי נטיעה, שהרי הרמב"ם כתב שטעם האיסור הוא מפני שהיה זה דרך עובדי כוכבים נוטעין אילנות בצד מזבח שלה, כדי שיתקבצו שם העם, והרמב"ם מוסיף דמשו"ה אסור לנטוע על פתח בית אלוקינן, ושטעם זה נקרא אשירה מלשון אשורי שמראה הדרך (לבית ע"ז), וטעם זה

שייך גם בביהכ"נ. ואפילו הטעם של הגור אריה שאין לערב דברים של הדיוט עם דברים של הקדש, שייך גם בביהכ"נ. (עי' לקמן מה שכתב על זה הבנין ציון).

מושב ליציים

עוד כ' מהרמ"ש שאינו ראוי לנטוע אילנות דבר זה מרבה שם ישיבות של יושבי קרנות, וכל מידי דמשכו בעידן ביהכ"נ אסרו חז"ל, דאפילו לקרות בכתובים אסרו בפרק כל כתבי דמבטל מבית המדרש. גם יש לחוש שע"ז יגרום תערובות אנשים ונשים. ואמרינן בפסחים (ח,ב) מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים שלא יאמרו אילמלא לא עלינו אלא בשביל זה היה די.

השואל נטה להקל משום שאפילו הרמב"ם לא אסר אלא בעזרה, וביהכ"נ אינו יותר חמור מהר הבית, כ"ש חצר ביהכ"נ. אבל כתב מהרמ"ש שביהכ"נ דומה לעזרה, שהרי תפילות כנגד תמידין תקנום, וכתוב ונשלמה פרים שפתינו. וגם אומרים בו פיטום הקטורת שמקטירין בהיכל, א"כ ביהכ"נ הוי כמו המזבח וממילא אסור לנטוע אילן סמוך לו. ועי"ש שמוכיח כדבריו מדברי מהר"ק (הובא בב"י סי' קנא) שגג ביהכ"נ דינו כגג ההיכל. ולכן מסיק שלא לבד שאסור לכתחילה לנטוע שם אילנות, אלא שאפילו בדיעבד עליו לעקור האילנות.

ספסלים של עץ

אבל הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ב, יד) חולק משום דאין לנו לבדות מלבנו איסורין שלא נמצא בתלמוד. עוד כתב דאם היה בזה זכר לביהמ"ק, היה אסור לבנות ביהכ"נ של עצים, ולעשות ספסלים של עצים, דכ"ז הוא בכלל לא תטע לך וגו' כמבואר במס' תמיד (ספ"א), אלא אין בזה מצוה לעשות זכר לביהמ"ק בזה הענין. ומש"כ השואל לאסור משום בלבול הדעת וטיול, אין זה הוראה אלא מוסר, ואין כל המקומות שוין ואין כל הענינים שוין.

מה שהק' הנצי"ב דא"כ יאסר לעשות ספסלים מעץ, כבר העירו שרבי דוד עראמה עצמו כבר יישב קושיא זו, וכתב שרק נטיעת אילן שאסור מה"ת אסרו גם בביהכ"נ, משא"כ בנין של עץ שבביהמ"ק אינו אסור אלא מדרבנן לא החמירו בביהכ"נ. וכ"כ מהר"ם שיק וז"ל משא"כ הבימות והספסלין של עץ, לא מבעיא להגור אריה הנ"ל, הרי בביהכ"נ כולם שווין הם והן צרכי מצוה, ואין כאן חיבור הדיוט לגבוה. וגם להרמב"ם הרי זה אינו אסור אלא דרבנן, ולא מצינו דגזרו בביהכ"נ, אדרבה מצינו בסוכה (נא, ב) דביהכ"נ של אלכסנדריא היה בימה של עץ באמצע.

אבל תירוצו אינו אלא לשיטת הרמב"ם שאיסור בנין אינו אלא מדרבנן, אבל לרש"י שגם בנין אסור מה"ת יש מקום לקושיית הנצי"ב דאם אסור גם בביהכ"נ למה ספסלים של עץ מותר.

וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ו, ה) שגם הוא פסק לקולא והביא ראיה לזה מתשובת מהר"ט (יו"ד ד) בעובדא שנשרף ביהכ"נ ולא היה בידם אלא לבנות העזרה ולא בתים לדירה שהיה שם מצד מזרח, ועשו הקהל שם גן ופרדס ונטעו שם כל עץ עושה פרי, ועשו שם איצטבא לשבת שם ולאכול ולשתות כדרך כל הגנות והפרדסים שאצל הבתי כנסיות וכו', והוציא זקן אחד דיבה שהקהל חללו כבוד ביהכ"נ במה ששטו ונשתכרו שם. והשיב מהר"ט דאף שהיה הגן פתוח לעזרה ודרך העזרה נכנסים לביהכ"נ, מ"מ אין בו קדושה, והאריך שם בראיות שלא עשו שם איסור, והזקן חטא בשפתיו להוציא דבה שלא כדת יעו"ש באורך. ועכ"פ מפורש שהיה המנהג בכל הקהלות לעשות גנות ופרדסים סמוך לביהכ"נ.

לעקור אילן שגודל פירות מחצר ביהכ"נ

גם בשו"ת בנין ציון (סימן ט) מיקל לענין אילנות בחצר ביהכ"נ. עי"ש שנשאל מקהל שקנו גן סמוך לחצר ביהכ"נ שבו נטוע אילן אגוז שעושה פירות הרבה עד שלקצצו אין מעולה בדמים, אבל לא יחפצו שיהיה האילן לפני ביהכ"נ, ועל כן ברצונם לקצצו עכ"פ ע"י עכו"ם, האם יש להתיר כן.

הבנין ציון לא היה מוכן להקל, וכתב דאף שפשיטא ליה שהקוצץ אילנות טובים כשיש בהקציצה צורך מצוה שרי, כיון שאפילו בצריך למקומו לצורך הדיוט שרי, כמו שכתב הרא"ש בב"ק (הביאו ט"ז יו"ד קטז) דלא אסרה התורה אלא דרך השחתה, אכן להחשיב למצוה כדי שאם יתאחד הגן עם החצר של ביהכ"נ לא יהיה אילן נטוע סמוך לפתח ביה"כ, לזה אין סמך ורמיזה בפוסקים שיהיה איסור לנטוע אילן על פתח ביהכ"נ.

ומה שהביא השואל מדברי הרמב"ן (הנ"ל) שכל אילן שננטע על פתחי בית אלקים יקרא אשירה, לא כתב כן רק לבאר לשון אשירה מלשון אשור, אבל לא להשמיענו איסור בזה לנטוע על פתח בית אלקים, שהרי בתוך דבריו כתב שם שאסור לנטוע בכל הר הבית, וכפי הידוע קדושת הר הבית שוה לקדושת ביהכ"נ לענין שלא לעשות קפנדריא וכדומה, ועוד יותר מביהכ"נ שהרי אסור לכנוס להר הבית במנעל וסנדל ולביהכ"נ שרי, ואם בפתח

ביהכ"נ יהיה איסור לנטוע כל שכן לפני שערי הר הבית, והרי לא נאמר איסור כן רק שלא לנטוע בהר הבית עצמו ובמקום הקדוש יותר אבל לא ג"כ לפני שערי הר הבית.

טעמא דקרא

עוד כתב שאפילו הראשונים שנתנו לפעמים טעמים להמצות להסבירם לעם, הלא ידוע דלא נלמד הלכה מזה אפילו להחמיר וכל שכן להקל, דאם נאסור הנטיעה לפי טעם הרמב"ן בפתח ביהכ"נ יצא מזה קולא להתיר קציצת האילן, שבלא היתר זה יש בזה איסור דאורייתא.

טעמא דקרא במצות כתיבת ס"ת

ויש לומר שהמהר"ם שי"ק שאסר הולך פה בשיטת רבו, דבשו"ת חת"ס (ב, רנד) כתב שאפילו לר"י דלא דורש טעמא דקרא, מודה שלחומרא דרשינן. עיי"ש שדן לענין מצות כתיבת ס"ת האם יש להקל כדברי הרא"ש שעיקר המצוה הוא כדי ללמוד, ולכן מקיים המצוה בכתיבת שאר ספרים, לפטור אותו מלכתוב ס"ת. וז"ל אמנם אנן קיי"ל כר" דלא דריש טעמא דקרא להקל עליו, ופשוט דלעולם ניהוש לטעמא להחמיר אפי' לר' יהודה. רק היכא שע"י הטעם נבוא להקל לא דרשינן טעמא, וא"כ לחייב לכתוב שאר ספרים נדרוש הטעם, ולא יצא ידי חובתו בכתיבת ס"ת לחוד, אבל לפטור עצמו מכתבת ס"ת ע"י הטעם תלוי בפלוגתא דר"י ור"ש, וקיי"ל כר"י דלא דריש טעמא דקרא ואין לפטור.

טעמא דקרא במצות אכילה בערב יוה"כ

ועי' בשו"ת כת"ס (או"ח קיב) לגבי חיוב נשים במצות אכילת ערב יוה"כ, שכתב דלפי רש"י שטעם המצוה הוא שיהיה לו כח לצום אז גם נשים חייבות. אבל לפי"ז מי שיודע שלא יצום פטור, אבל כתב שאין להקל עפ"י הטעם. אבל היכא שאשה יודעת שלא תצום אז ממ"נ אינה חייבת לאכול, שאם נלך לפי הטעם אז פטורה משום שאינה צמה, ואם לא נלך לפי הטעם פטורה משום דהוי ליה מצות עשה שהז"ג. אבל עכ"פ רואים ממנו שלחומרא שפיר אזלינן בתר טעמא דקרא.

חיוב עקירה

והוסיף הבנין ציון דאפילו במקדש שאסור לנטוע מכל מקום מה שהיה נטוע כבר בעת שנתקדשו הר הבית והעזרות, או מה שעלה מאליו אחר שנתקדש, אין איסור לקיימו. שהרי לענין כלאים דאסרה התורה הזריעה והנטיעה צריך קרא שאסור ג"כ לקיים כלאים כמבואר במכות (דף כ"א), ובירושלמי דכלאים הביאו הר"ש שם, א"כ גבי מקדש דליכא קרא רק שלא לנטוע מהיכי תיתי שיהיה אסור ג"כ לקיים. ולפ"ז בנדון דידיה גם לו יהיה דומה ביהכ"נ למה שאסרה התורה גבי מקדש אין כאן איסור לקיים אילן זה שכבר נטוע ועומד קודם שנעשה מקומו חצר ביהכ"נ.

מסקנת הבנין ציון שאסור לקצצו, ואפילו ע"י עכו"ם. דקיי"ל ע"פ הגמרא דהשוכר את הפועלים (צ, א) שיש איסור שבות באמירה לנכרי גם בשאר איסורים, ובפרט בענין כזה שיש סכנתא בהדי איסורא.

[ב]

בל תשחית בקציצת אילן בחצר ביהכ"נ

לצורך מצוה

מה שנוקט הבנין ציון כדבר פשוט שאם היה איסור בנטיעת אילנות בחצר ביהכ"נ, היה ג"כ מותר לעוקרו אע"פ דהוי עץ פרי משום דהוי צורך מצוה, כן דעת רוב הפוסקים אלא שנחלקו ביסוד ההיתר.

דחייה או שאין כאן השחתה

דיעוין בשו"ת הר צבי (או"ח ב, קא) שמביא מהשלטי הגבורים (ע"ז פ"א) שכתב המשחית לצורך מצוה אין בו משום בל תשחית, שנדחה איסור זה מפני המצוה. ומוכיח כדבריו מהא דצו חכמים לקרוע על המת. ובתוס' ב"מ (לב, ב ד"ה מדברי) מבואר שאיסור בל תשחית נדחה מפני כבוד מלך ונשיא. אבל כתב בהר צבי שמשם אין להוכיח לגבי הנידון שנשאל עליו, דהיינו קציצת אילן לצורך עשיית סוכה, דשם ההיתר הוא מתורת דחייה, דעשה דוחה ל"ת, אבל בנ"ד לא שייך לומר כן דהוי שלא בעידנא.

אבל בשאר פוסקים מבואר שלא צריך להגיע לדחייה אלא שלא מקרי השחתה אם הוא לצורך מצוה.

בשו"ת שאילת יעבץ (א, עו) נשאל אודות ביהכ"נ שהיה קטן מדי וא"א להגדילה רק מצד מזרח, ובאותו צד היה גפן

נטוע וצריך לקוץ אם יתגדל הביהכ"נ, ומיירי שהביהכ"נ היה מושכרת מגוי על ט' שנים, והערל התיר להם לקוץ אילנו.

היעב"ץ השיב דמילתא דפשיטא היא יותר מביעתא בכותחא דשרי, כי לא נאסר קציצת אילן מאכל רק בדרך השחתה. וכבר אמרו אם היה מעולה בדמים מותר או אם מזיק לאילנות אחרים החשובים ממנו, כדאי בב"ק (צא, ב) הרי בפירוש שאיסור זה הותר מכללו אפי' להדיוט, כל שאינו דרך השחתה, וק"ו מעתה לגבוה ולדבר מצוה.

ועי' בספר פנים יפות (דברים כ, יט) שג"כ רצה לומר שאין איסור במקום מצוה ומוכיח כדבריו מפסוק בנחמיה (ח, טו) ויביאו עלי זית וגו' ועלי עץ עבות, ואחז"ל (סוכה לז, א) עלי זית לסוכה והיינו ענפים. וכן הוכיח מר"פ כיצד צולין (פסחים עד, א) שצלאו הפסח בשפוד של רמון. ודוחק לומר שכל זה מיירי באילנות זקנים שאין עושין פירות. (לגבי ראייתו שהשתמשו בעלי זית לסוכה, עי' לקמן שיש פוסקים שמתירים לקצוץ ענפים, ואינו אסור אלא אם עוקר כל האילן, ולדבריהם אין ראייה שמותר לצורך מצוה).

כרובים בבית המקדש הנעשים מעצי זיתים

ועי"ש (ביעב"ץ) שלפי"ז תמה על הרד"ק והרלב"ג (מלכים א, ו) בבנין הבית שעשה שלמה, שני כרובים מעצי שמן ודלתות עצי שמן, שנדחקו בו, לפי מה דמשמע מת"י שהוא עץ הזית, שעשאן מן האילנות הזקנים שלא היו טוענין פירות, או חירם מלך צור שלחם לשלמה. אבל אליבא דאמת א"צ לכל זה הטורח, שלצורך מצוה אין איסור בל תשחית, ובודאי שנעלמו גם מהם דברי רז"ל בזה. וכתב שהטעה לרד"ק מ"ש רז"ל בתמיד (כט, א) שהיו בוררין עצי תאנה למערכה מאותן שאינן עושין פירות, וכסבור היה שמפני שיש איסור השחתה בכך גם במקום מצוה לפיכך אמרו כן, ולא היא אלא משום ישוב א"י נגעו בה, ואינו ענין לאיסור השחתה שבכתוב. אדרבה משם ראייה שלא נמנעו מאילני מאכל משום איסור השחתה דא"כ מאי איריא משום ישוב א"י, בלא"ה נמי אסור ועובר בלאו.

בעיקר מחלוקתם נראה להוכיח מראשונים שבאופן המדובר לא צריך להגיע לעשה דוחה ל"ת.

בל תשחית במקום כבוד מלכות

דהנה איתא בגמ' (ע"ז יא, א) שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, עוקרין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי. והק' בתוס' (ד"ה עוקרין), וז"ל א"ת ואמאי לא פריך והאיכא צער בעלי חיים כדפריך גבי נושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים, דבשלמא משום בל תשחית ליכא, דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה, אלא הוי כמו תכריכין של מאה מנה, אלא צער בעלי חיים איך הותר, ותירצו דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל, ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים עכ"ל.

מבואר בדבריהם דמצד בל תשחית כיון דלכבודו של מלך הוא, אין כאן השחתה כלל, ורק מצד צער בעלי חיים הוא דנתקשו דסוף כל סוף הא ודאי איכא צער בע"ח, אע"פ שעושהו לכבודו של מלך, אלא שתירצו דמ"מ אתי כבוד מלך ודחי צער בע"ח.

מיהו בתוס' לב"מ (לב, ב ד"ה מדברי שניהם) ג"כ הקשו קושיא זו, ותירצו דמשום דכבוד מלך ונשיא עדיף כמו בל תשחית דנדהה מפני כבודם כו' ע"ש. הרי מבואר בדבריהם שאף מצד בל תשחית שפיר יש כאן השחתה, אלא דאתי כבוד מלך ודחי בל תשחית. וצריך לדעת שורש מחלוקתן במה תלי.

מחלוקת רמב"ם ורמב"ן בגדר בל תשחית

והנה בעיקר האיסור דבל תשחית יעויין ברמב"ם בספר המצוות (ל"ת נז) שכתב וז"ל, שהזהירנו מהשחית באילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבם, הוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה ... עכ"ל. הרמב"ן בהשגותיו על ספ"מ (מצוות ששכח אותן הרב מ"ע ו) חולק על הרמב"ם וסובר שכל האיסור להשחית האילנות כשנצור על עיר הוא רק כשנצור על עיר לתפשה, שנצטוינו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו אולי נכבוש אותה, אבל בצאתנו על ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב. וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם פירוש כדי להכניע אותם במלחמתם, כל זה מותר, ולא אסרה תורה אלא השחתה בחנם עכ"ל.

הנה מבואר ברמב"ן שכל שיש איזה תועלת בהשחתת האילנות, כמו להצר לאנשיה ולהכניע לבם, ג"כ נפיק מכלל בל תשחית, אבל בדברי הרמב"ם מבואר שגם כשמשחית כדי להצר לאנשיה ולהכניע לבם שיש בזה תועלת להכניעם במלחמה, ג"כ אסור מטעם בל תשחית.

ויש לעיין בדעת הרמב"ם, דהנה בהלכות מלכים (ו, ח) כתב אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ... כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה, אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה, עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שאע"פ שהוא קוצץ ומשחית

האילן, מ"מ מאחר שיש בזה תועלת שפיר דמי ואין בזה משום בל תשחית, א"כ כמו כן בקוצץ ומשחית להכניע לב האויב נמי נימא דיחשב תועלת ולא יעבור על בל תשחית. אך צריך לחלק, דבהיה שקוצץ מפני שמזיק האילנות וכו', הרי אין מטרתו כלל לשם השחתה, רק לשם הצלה של אילנות אחרות וכדומה, לכן אין בזה איסור דבל תשחית, משא"כ בקוצץ אילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה, נהי נמי שיש לו תועלת בהשחתה זו, אבל כל עיקר מטרתו הוא אך לשם השחתה, כי זאת היא לו התועלת במה שמשחית עצה להכניע לבב אנשי העיר, ובזה סובר הרמב"ם דשפיר הוי בכלל האיסור דבל תשחית. ויש להגדיר החילוק בסגנון אחר, דאם מצד עצם המעשה הוי השחתה אפילו אם יש מזה תועלת אסור, ורק אם יש תועלת מצד עצם המעשה אז מודה הרמב"ם.

הרמב"ן חולק וסובר שאפילו בכה"ג לא הוי בכלל האזהרה, כי סו"ס הרי יש לו בזה תועלת, ורק בהשחתה חנם, היינו בלי שום תועלת וסיבה בהא אסרה תורה.

ומעתה נראה דבהכי נחלקו ג"כ התוס' בע"ז והתוס' בב"מ, דהרי בהך דעוקרין על המלכים נראה שהוא דומה ממש להיה דקוצץ אילנות כדי להצר לאנשי העיר, שמצד אחד הרי אין זה השחתה בחנם כי אם לתועלת לכבוד המלך, אך מאידך הא סו"ס עיקר מטרתו היא לשם השחתה, כי זהו כבוד המלך לשרוף כלי תשמישו ולעקור סוסו שלא ישתמשו בהם אחר. ולפי זה איכא למימר דהתוס' בע"ז סברי כהרמב"ן דכל שלא הוי השחתה בחנם, והיינו שיש איזה שהוא תועלת תו לא הוי בכלל בל תשחית, וממילא בעוקרין על המלכים הרי שפיר יש בו תועלת, שעושה לכבוד המלך ואינו השחתה בחנם בעלמא, כמבואר בלשונם דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה. אבל התוס' בב"מ ס"ל כהרמב"ם שכל שמטרתו הוא לשם השחתה אז אע"פ שיש בזה תועלת, הרי הוא בכלל האזהרה, לכן הוצרכו להגיע לסברה של דחיה, ודוק.

חמירא סכנתא מאיסורא

נחזור לעניינינו, היעב"ץ כתב שאע"פ שמותר מעיקר הדין אין זה מדת חסידות, כדמבורר בגמ' (ב"ק שם) א"ר חנינא לא שכיב שיכחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. וע"כ שלא עבר על לאו מפורש, אלא שאפילו היכא שמותר מעיקר הדין כגון שיותר שוה לקוצצו, אינו ראוי לצדיק לקוצצו, והקב"ה מקפיד על צדיקים כחוט השערה. א"נ לכו"ע נמי איכא סכנתא, אע"ג דשרי מדינא כה"ג דלית ביה משום איסור דהשחתה, ודקאמר רבינא אם היה מעולה בדמים מותר, משום איסור קאמר, ואפ"ה אית ביה משום סכנתא. ולכן מסיק דלרווחא דמילתא שיקצצו הגפן ע"י גוי.

ויש להביא סמך לדבריו מדברי רבי יהודה החסיד בצוואתו (אות מה) שכתב אילן העושה פירות אין לקצץ אותו. וכבר תמהו המפרשים מה בה לאשמעינו הרי מקרא מלא דיבר הכתוב. (מסופר שהאדמו"ר מסאטמאר רבי יוליש פעם אמר שחבל שרבי יהודה החסיד לא הכניס איסור גזילה בצוואתו) ולפי היעב"ץ נחא שבא לומר שאפילו היכא שמותר, כגון שקציצתו שוה לו יותר מקיומו, אין זה מדת חסידות וראוי להימנע. א"נ שאע"פ שמותר יש בו משום סכנה.

גם הדברי חיים (יו"ד ב, נו) מתיר לצורך מצוה, עי"ש נשאל האם מותר לעקור אילן כדי לעשות מקוה. הדברי חיים ענה להם שבנידון דידן דהוה צורך רבים ניכר בוודאי לא שייך שום איסור ולא סכנה.

אבל עי' בספר שמירת הגוף והנפש (פרק רנ) שמביא דברי המשנ"ל (איסורי מזבח פרק ז) בשם הבאר שבע דלצורך מצוה גדולה כי הכא מותר, משמע שהיכא שאינה מצוה גדולה אסור. ושם מייירי על ההיא דמסכת תמיד (שהביא היעב"ץ) שרק משוב יישוב א"י הביאו למערכה מעצים שאינם נותנים פרי, ולא משום בל תשחית.

בנין המשכן בעצי שטים

עוד הביא שם משו"ת מהרש"ם (מפתחות לח"א יו"ד סי' כא) שמק' מהא דמצינו בשמות רבה (תרומה פרשה לה), ובתנחומא (ויקהל ט) וז"ל ד"א ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים, למה עצי שטים למד הקדוש ברוך הוא דרך ארץ לדורות שאם יבקש אדם לבנות ביתו מאילן עושה פירות ואמר לו ומה מלך מלכי המלכים שהכל שלו כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות אתם עאכ"ו. משמע שאפילו לצורך מצוה אסור, ודחה שאולי שם היה אפשר בענין אחר בעצי שטים, אבל אם א"א בע"א מותר לצורך מצוה.

ויש להעיר על לשון המדרש שהקב"ה למד דרך ארץ לדורות, למה זה רק דרך ארץ הרי איסור גמור יש כאן. וראיתי בספר שמירת הגוף והנפש (רנ, א) בשם ספר שבעים תמרים (סי' נב) שהביא ראיה שאפילו היכא שאין איסור ישנו משום סכנה. אבל יש להעיר על דבריו דא"כ למה נקט לשון דרך ארץ הרי יש כאן סכנה. ויותר נראה לומר שמכאן ראיה למ"ש היעב"ץ בתירוצו הראשון שאע"פ שאיסור אין כאן מדת חסידות יש כאן, וזה כוונת המדרש בדרך ארץ.

ולפי"ז מיושב קושיית המהרש"ם הרי במקום מצוה אין איסור, אלא שאע"פ שאין איסור יש כאן משום מדת הסידות.

דרך אגב המהרש"ם מביא דבר מאוד מעניין בשם פרקי דרבי אליעזר (פרק לג), שששה, קולן יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע, **בשעה שכורתין את האילן שהוא עושה פרי הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע.**

קציצת ענפים

יש להסתפק האם האיסור לקצוץ אילן שייך גם אם אינו קוצץ כל האילן אלא קוצץ ענפים. ודן בזה בשו"ת הר צבי (או"ח ב, קא) שנחלקו בזה הבאר שבע ומשנל"מ. שהבאר שבע (מסכת תמיד) הק' למאן דלית ליה ישוב א"י, הא דקתני שהיו רגילין במורביות של תאנה (למערכה), היינו אפילו בתאנה דעבידי פירי, ואמאי לא יהא אסור משום בל תשחית את עצה. ותי' דלצורך מצוה גדולה כי הכא מותר. והמשנל"מ כתב שם ולא הבנתי קושיא זאת דמאי דאסור משום בל תשחית אינו אלא לקצץ האילן עצמו משרשו, אבל לקצץ ענפים וחריות לא ידעתי היכי רמיזא איסור זה, והכא לא היו כורתים כי אם הענפים, והשרשים השאיר בארץ. הרי לן שנחלקו בשאלה הנ"ל הבאר שבע ומשנל"מ.

ולפי"ז יש להסתפק האם מותר לקצוץ ענפים מעץ פרי כדי לקיים המנהג לעטר הבית כנסת בחג השבועות בענפים. וראיתי בספר בשבילי הפרשה (בפרשתינו) בשם ספר מקדש ישראל, שאפילו לפי השיטות הסוברות שאין איסור במקום מצוה, אין זה אלא במקום מצוה גמורה ולא מנהג בעלמא, ואילו מצד שאינו קוצץ אלא ענפים יש לחוש להשיטות שגם בקציצת ענפים יש איסור.